

Biografie: Stella Walsh

Max Dohle

Het grote publiek komt vooral via sportverslaggevers en journalisten in aanraking met sportgeschiedenis. Tv is het medium bij uitstek daarvoor. Nu ben ik de eerste die vindt dat de kloof tussen wetenschap en het grote publiek zo klein mogelijk moet zijn en doe ik er ook alles aan om mijn onderzoek toegankelijk te houden. Maar sportverslaggevers en journalisten zijn niet opgeleid om goed onderzoek te doen en dan gaat het wel eens mis. Een voorbeeld is het verhaal van Stella Walsh dat werd verteld in het VARA-programma Bureau Sport, afgelopen winter. U kunt het nog via www.bureausport.nl terugzien.

Houtvuur

Bij een gezellig knisperend houtvuurtje in het Olympisch Stadion vertelde Toine van Peperstraten opmerkelijke sportgeschiedenissen in Bureau Sport. Een van de geschiedenissen ging over de rivaliteit op de Spelen van Berlijn tussen de Poolse Stella Walsh en de Amerikaanse Helen Stephens. Stephens versloeg tot verrassing van velen Walsh op de sprint en vervolgens zou Walsh om een geslachtskeuring hebben gevraagd om haar 'tegenstander te ontmaskeren'. Stephens doorstond de test en behield het goud, maar toen Walsh na een gewelddadige moord in 1980 om het leven kwam, kwam de aap van Toine uit de mouw: "tijdens de autopsie kon niemand er meer omheen: Stella Walsh was een man".

Soundbite

'Stella Walsh was een man': sportgeschiedenis met een soundbite. En een smeug verhaal natuurlijk. Maar met nogal wat implicaties. 'Een man' impliceert dat Stella Walsh een bedrieger was die opzettelijk de vrouwencompetitie vervalste. Nu is er nog nooit iemand betrapt die met opzet de competitie vervalste en Walsh kan zich niet meer verdedigen tegen deze bijna infame beweringen. Ze heeft ook geen familie meer die het voor haar opneemt en zo woekeren deze versies van de geschiedenis maar voort. Want dat de VARA-versie onjuist is, hebt u natuurlijk al begrepen. Stella Walsh was geen man, ze had een zeldzaam genetisch mozaïek van cellen met geslachtschromosomen XY en XO (lees Xnul). Net als Foekje Dillema meer X- dan Y-chromosomen en leefde haar gehele leven als vrouw. Ik kom daar aan het eind van het verhaal op terug.

Stella Walsh

Walsh is geboren in Polen, maar opgegroeid en gestorven in Cleveland. Op haar geboortebewijs (1911) staat de naam of Stanisława Walasiewiczówna met geslacht meisje. Dat laatste zegt overigens nog niet alles, want kinderen met ambigue geslachtskenmerken werden in de vorige eeuw altijd aangegeven als meisje. Als ze drie maanden oud is verhuist het gezin van Polen naar Cleveland en pas op veel latere leeftijd aanvaardde Walsh de Amerikaanse nationaliteit, door haar huwe-

lijk met de olympische bokser Neil Olsen in 1947. Stasia, later Stella woonde in de VS maar liep voor Polen. In 1927 wint ze de Junior Olympische Spelen, maar ze kan niet naar de Spelen van Amsterdam omdat ze nog geen Amerikaanse is. Dat ze geen Amerikaanse werd, had vooral te maken met de profstatus die daarbij zou gaan horen terwijl ze baan had bij een sportrecreatiebedrijf in Cleveland. Twee dagen voor de nationalisatie in 1932 ziet ze daarom af

van het Amerikaans staatsburgerschap, omdat ze niet op de Spelen van Los Angeles zou mogen uitkomen. Via het Poolse consulaat wordt ze dan direct toegevoegd aan het Poolse team. Walsh heeft vrijwel haar gehele leven in de VS gewoond, met een onderbreking van 1933 tot 1936. In die tijd woonde en trainde ze in Polen waar ze de bekendste en in die jaren de populairste sporter was. Ze kreeg diverse Poolse onderscheidingen.

Olympische Spelen

Stella Walsh - zoals ze zich in de VS liet noemen - nam deel aan de Spelen van Los Angeles en Berlijn. In 1932 won ze het goud met een evenaring van het wereldrecord 11,9. Ze verhuisde vervolgens naar Polen en nam als volwaardig Poolse deel aan de Spelen van Berlijn in 1936. Tot verbazing van velen verloor ze in Berlijn de sprint van de onbekende 18-jarige, struise boerendochter Helen Stephens, bijgenaamd 'Fulton Flash' (vanwege haar geboorteplaats Fulton in de VS). Stephens liep een nieuw wereldrecord en werd na haar overwinning geroepen naar de box van Hitler die haar uitnodigde voor een weekend Berchtesgaden. Stephens begroette hem met een stevige hand sloeg de uitnodiging af.

In Polen en de VS begonnen na de overwinning de verhalen te circuleren dat Helen Stephens geen vrouw was maar een man. Ze oogde mannelijk, was militair en in-de-kast-lesbienne.

Ik heb geen enkele aanwijzing gevonden dat Stella Walsh zelf zou hebben gevraagd om een geslachtstest voor de Amerikaanse. Het waren de Poolse en zelfs de Amerikaanse kranten die openlijk twijfelden aan het geslacht van Helen Stephens. Om de geruchten de kop in te drukken liet het IOC Stephens onderzoeken door een gynaecoloog. Die verklaarde dat Stephens een vrouw was en zo behield ze de gouden medaille. Over Stella Walsh waren er geen geruchten. Er was geen twijfel over haar geslacht in 1936. Het rumoer ontstond pas na haar dood in 1980.

Oorlog

De naam Hitler viel al en die kondigde ook de oorlog aan. Stella Walsh was toen al in haar nadagen en de oorlog maakte een eind aan de internationale competitie. In de oorlog verbleef Walsh weer in de VS. Voor Polen kon ze ook na de oorlog niet meer uitkomen, omdat het land onder regime van de Sovjet Unie voorlopig niet meer zou deelnemen aan de Spelen. Het is in die tijd dat ze besluit Amerikaanse te worden. Dat is in de nadagen van haar loopbaan. Ze had inmiddels volgens verschillende bronnen meer dan 5000 overwinningen op haar naam staan en de foto waarop ze poseert

met bekens en medailles spreekt boekdelen.

Het huwelijk met Neil Olson in 1947 maakte van Walsh Amerikaanse. Het huwelijk duurde overigens maar een paar maanden. Walsh bleef zich na haar actieve sportcarrière inzetten voor Poolse sporters in de Verenigde Staten en organiseerde diverse kampioenschappen. Ze verdiepte zich in trainingstechnieken die achter het ijzeren gordijn gangbaar waren, daarbij hoorde bijvoorbeeld ook krachttraining. Walsh was een succesvolle en gewaardeerd trainster. Ook in Polen gaf ze lezingen en clinics onder meer aan Irena Kirszenstein en Eva Klobukowska die in Tokio de gouden medaille wonnen op de estafette. Het is fascinerend dat Walsh en Klobukowska elkaar op de baan hebben leren kennen, omdat Klobukowska ook 'verdacht' was zoals dat toen heette en in 1967 door de IAAF is geschorst vanwege een genetisch mozaïek.

Roofoverval

Op 4 december 1980 is Walsh slachtoffer van een (mogelijke) roofoverval als ze haar inkopen inlaadt in haar auto die 400 meter voorbij de ingang van het winkelcentrum staat geparkeerd. Een overvalder bedreigt haar met een pistool. Het komt, zo zou uit het forensisch onderzoek blijken, tot een handgemeen. Walsh had nikkel van het wapen aan haar handen. Er valt een schot dat Walsh raakt in haar buik. Niemand heeft het incident gezien, en in haar jaszak zit nog 290 dollar. Een passant vindt Walsh op straat en alarmeert de hulpdiensten. Enkele uren later overlijdt ze in het ziekenhuis aan haar verwonding. De overvalder is nooit gevonden. Maar er volgt zoals gebruikelijk in moordzaken een autopsie, in dit geval door lijkschouwer en forensisch arts Samuel Gerber. Pas dan lekt uit het onderzoek dat er iets eigenaardigs aan het geslacht van Walsh zou zijn. Een televisiestation laat de bom vallen: 'Stella Walsh was een man'. De politie probeert het gerucht de kop in te drukken door te stellen dat ze niet geïnteresseerd zijn in haar geslacht, maar in de oplossing van een moord. Maar de geruchten houden aan en de pers eist openheid van zaken en wint een geding daarover tegen de staat. Gerber besluit dan ook een DNA-test te laten uitvoeren. Neil Olson haar voormalige echtgenoot is not amused over de openbaarheid van en vergelijkt de staat met een Nazi-staat. Hij wordt gepest op het werk en trekt de haren uit zijn hoofd voor de twee maanden dat hij met Stella getrouwd was. Hij vertelde desgevraagd dat hij wel geslachtsgemeenschap met Stella had gehad maar altijd met het licht uit. De lijkschouwer Gerber besluit twee maanden na de brute moord openheid van zaken te geven.

Man of vrouw?

Voor de wetenschap zijn de begrippen man en vrouw ondeugdelijk. Pogingen om beide begrippen te definiëren zijn gestrand in goede wil. Elke deskundige kijkt op zijn manier naar het geslacht: de geneticus, de bioloog, de socioloog en de psycholoog. Ze komen er samen niet uit. Sommige wetenschappers willen het laatste woord aan de geslachtschromosomen geven anderen aan de wijze waarop de persoon zelf tegen zijn of haar geslacht aankijkt. In het laatste geval is het geslacht makkelijk vast te stellen met de vraag 'bent u man of vrouw?' Maar soms is het antwoord op deze vraag lastig, bijvoorbeeld omdat er mensen zijn die zichzelf een ander geslacht toekennen dan het biologische. Maar ook omdat de genetica soms geen definitief antwoord kan geven op de vraag.

Uiteraard is bijna altijd het antwoord op de vraag in lijn met de geslachtschromosomen, het fenotype - hoe de persoon er aan de buitenkant uitziet - en wat de persoon zelf denkt over het geslacht. Een man heeft geslachtschromosomen XY een vrouw XX. Hoe zij er beiden aan de buitenkant uitzien, hoeft ik u niet uit te leggen. Doorgaans voelen zij zich goed daarbij. Sommigen zijn zoals dat heet in een verkeerd lichaam geboren, hun biologische geslacht is dan niet in overeenstemming met hun gender. De mannen die 'in een verkeerd lichaam zijn geboren', mogen sinds 2004 bij de vrouwen sporten als zij zich onder behandeling laten stellen.

Problemen ontstaan er als het geslacht van een pasgeboren kind niet zomaar is vast te stellen en/of als een persoon een bijzonder genotype heeft zoals een mozaïek (een combinatie van) van XX en XY-chromosomen. De geneticus spreekt dan van hermafroditisme. De bioloog bestrijdt dat weer met de stelling dat mensen zich, anders dan bijvoorbeeld slakken, niet op twee manieren kunnen voortplanten. Hermafroditisme is volgens de bioloog geen kenmerk van de menselijke soort. Maar het is wel een term die bij het grote publiek duidelijkheid geeft.

Was Walsh een man?

Volgens de sportverslaggever Toine van Peperstraten was Stella Walsh een man. Wij weten als luisteraar natuurlijk wat hij daarmee bedoelt. Maar zo eenvoudig als Van Peperstraten het wil, was het niet. Ten eerste omdat Walsh is opgegroeid als meisje en altijd geleefd heeft als vrouw. Haar gender was dus vrouw. Bovendien was ze genetisch en biologisch geen man.

De forensisch arts Gerber stelde bij de autopsie vast dat Stella Walsh zowel mannelijke als vrouwelijke geslachtskenmerken had. Beide niet functionerend. Hij

veronderstelde dat het voor de ouders moeilijk was geweest om bij de geboorte eenduidig te zeggen of zij een meisje of jongen was. In de puberteit zouden de mannelijke kenmerken onder invloed van hormonen zich explicieter ontwikkeld hebben. Uit de DNA-test bleek dat Walsh een zeldzaam genetisch mozaïek had van cellen met XY-chromosomen en X0-chromosomen. X0 of X-nul wil zeggen dat er in een cel slechts één chromosoom wordt waargenomen. Doorgaans hebben cellen twee geslachtschromosomen - een van de vader en een van de moeder - verward in een dubbele helix. X-nul is op zich al een uitzonderlijke conditie die de naam syndroom van Turner kreeg naar de arts die het vaststelde bij een aantal onvruchtbare vrouwen die hij onder behandeling had met dezelfde opmerkelijke fysieke kenmerken. XY is het mannelijk genotype, X-nul het vrouwelijk. Dergelijke mozaïeken ontstaan meestal doordat de celdeling niet goed verloopt. Chromosomen blijven als het ware aan elkaar plakken en verdelen zich niet goed over de dochtercellen.

Op basis van Walsh' mozaïek van XY en X-nul kun je dus niet zeggen dat Walsh een man was. Er zijn in het verleden verschillende namen gegeven voor dergelijke condities: hermafrodiet, kwee, interseks. Nu is de politiek correcte term dat deze vrouwen een verstoorde geslachtsontwikkeling hebben doorgemaakt.

Stella Walsh zou ongetwijfeld geschorst zijn in 1936 als niet Stephens maar zij een geslachtstest had moeten ondergaan. Vrouwen met een verstoorde geslachtsontwikkeling werden tot 2011 uit de competitie genomen. Tegenwoordig kunnen deze vrouwen na een behandeling weer starten. Tientallen vrouwen zijn geschorst, waaronder minstens vier Nederlandse vrouwen. Dat waren geen mannen, en Stella Walsh was dat ook niet. Het laatste woord is aan Gerber die de knoop doorhakte met de woorden "sociaal, cultureel en wettelijk leefde Stella Walsh 69 jaar als vrouw. Ze leefde en stierf als vrouw." Op het overlijdenscertificaat gaf Gerber als geslacht 'vrouw' aan. Stella Walsh behield ook postuum haar gouden olympische medaille.